

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

О. МАРЦЕЛЯК

*доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри конституційного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
const_pravo@univ.net.ua*

О. СТРЕЛЬЦОВА

*кандидат юридичних наук, доцент
докторант кафедри конституційного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
streltsovaov@yandex.ua*

Динамічні конституційні перетворення, що вже понад двадцять років відбуваються в Україні, реформування та модернізація всіх сфер суспільно-політичного життя, задекларовані прагнення забезпечити стабільність демократичного розвитку закономірно обумовлюють відповідні зміни в доктрині. Як наслідок – нині, як у межах конституційних, так і в галузевих правових дослідженнях, спостерігається активне оновлення понятійно-категоріального апарату, введення в науковий обіг нових термінів та понять, які позначають актуальні явища і процеси.

Одним із таких термінопонять, що порівняно недавно набув поширення у вітчизняних та зарубіжних спеціально-правових дослідженнях є термін «конституціоналізація». Оперування ним є своєрідною модною тенденцією, «трендом» сучасної правової науки. Серед українських правознавців, які у своїх працях зверталися до аналізу конституціоналізації, можна назвати таких науковців, як Ю. Шемшученко, С. Шевчук, Ю. Волошин, В. Кампо, Н. Пархоменко, Т. Подорожна, А. Худик, Я. Чернопищук та ін. При цьому, спостерігається неоднозначність у вживанні терміна «конституціоналізація», а подекуди і ототожнення даного поняття з цілим рядом інших, що актуалізує необхідність його подальшої розробки та обґрунтування.

Оскільки поняття «конституціоналізація» з'явилося в юридичній літературі порівняно недавно, на сьогодні немає єдиної точки зору щодо його розуміння [10, 78–87]. В енциклопедичних та довідкових виданнях конституціоналізація тлумачиться як закріплення в тексті конституції певних положень, надання їм конституційної сили [6, 237]; визначення в Основному законі системи суспільно-політичних відносин, які панують у державі і суспільстві [7, 451] або як процес отримання державними інститутами легально-раціональних підстав, що забезпечують їх діяльність у відповідності із закріпленими законом правилами і процедурами чи як процес включення конституційних норм в акти, що перебувають на більш низьких ступенях правової ієрархії [8, 217].

У науковій літературі під конституціоналізацією розуміють процес проникнення конституційних положень і принципів (цінностей) до структури правової системи з метою поширення їх на всі її структурні елементи [5, 307]. Також пишуть, що сутність конституціоналізації проявляється в тому, що конституція перш за все закріплює нормативну модель і юридичну

конструкцію найважливіших суспільних відносин, тим самим визначаючи системні, структурні, функціональні та інші зв'язки між різноманітними суспільними інститутами (елементами правової системи), завдяки яким забезпечується правопорядок. З іншого боку, завдяки втіленню конституційних норм і принципів в законодавстві відбувається його гармонізація, забезпечується стабільність і ефективність правового розвитку [11, 161]. Або ж говорять, що конституціоналізація – це процес проникнення конституційних положень і принципів (цінностей) в структуру правової системи з метою трансформації універсальних положень Конституції [14, 191].

Також дослідники цього правового феномену зазначають, що конституційна-лізація може мати вузьке і широке тлумачення. У вузькому значенні під нею розуміють відповідність правової норми основним конституційним положенням. У широкому значенні конституціоналізація передбачає характерний для індустріальних суспільств всебічний розвиток ієрархічно взаємопов'язаних способів і методів юридизації соціальних відносин загалом і соціальних конфліктів зокрема. У зв'язку з цим ефективно правове регулювання соціальних відносин постає як певний механізм конституційного характеру, а процес юридизації суспільних відносин в межах такого механізму – як поступова конституціоналізація правового порядку загалом [9, 121].

Отже, нині в межах правових досліджень можна спостерігати множинність підходів до розуміння та визначення поняття конституціоналізації. Водночас, на нашу думку, для більш повного з'ясування його сутності концепт конституціоналізації має досліджуватись у межах парадигми конституціоналізму, який є генетичною основою цього процесу, його ідеологічним, доктринальним підґрунтям та водночас практичним принципом реалізації. Тільки через співвідношення із категоріями «конституціоналізм» та «конституція» можна проникнути в сутність явища конституціоналізації, виявити й осмислити їх взаємозумовленість, простежити численні онтологічні, гносеологічні та телеологічні зв'язки.

Конституція і конституціоналізм є нерозривно пов'язаними між собою явищами, оскільки своїх реальних нарисів конституціоналізм набуває лише тоді, коли ідеї втілюються у системі державності з базовим елементом її правового життя – конституцією. Останнє дає підстави виділити певні форми взаємовпливу конституції та конституціоналізму. Серед форм впливу конституції на практичний конституціоналізм можна назвати, по-перше, установчу, що має дві сторони: з одного боку, факт існування конституції як особливого правового джерела свідчить про втілення практичного аспекту конституціоналізму. З іншого боку – конституція закріплює, надає юридичної сутності та змісту основним складовим конституціоналізму. В результаті такі норми набувають вищої юридичної сили. Друга найважливіша форма впливу конституції на практичний конституціоналізм – організаційна; суть її полягає в тому, що Основний закон забезпечує на найвищому рівні системну єдність, збалансованість усіх складових конституціоналізму. Вона спрямовує та стимулює як державу, так і суспільство, окремих громадян на діяльність у «дусі» та «за формулою» конституції. Третьою формою впливу є програмна, що полягає у визначенні на тривалий період наряду державного, суспільного розвитку.

Але і конституціоналізм чинить вплив на Основний закон. Такий вплив можна охарактеризувати як корекційний, удосконалюючий. Він пов'язаний із тим, що конституція має відповідати реальній дійсності, стану конституціоналізму на практиці. Ті чи інші нові рішення, конструкції, відносини, що виникли в житті, суспільній практиці та мають конституційно-правову значущість, перспективність повинні бути об'єктивовані, закріплені в конституційних нормах [4]. Саме цей «кругообіг» конституційно-правової матерії і покликаний забезпечувати процес конституціоналізації.

Разом з тим, як вірно зауважує П. Стецюк, не завжди факт наявності конституції автоматично означає появу тієї чи іншої моделі конституціоналізму [17, 60]. Такої ж точки зору дотримується і Д. Белов, зазначаючи, що наявність конституції не визначає рівень і сутність конституціоналізму в суспільстві. «Конституціоналізм» – це системна й свідомо наявність конституційних цінностей у реальному житті, на яких базується вся правова система. Нормативні характеристики цього принципу вимагають існування необхідних і достатніх правових гарантій для свідомої реалізації прав і свобод у всій системі права та суспільних відносинах. У правовій державі будь-яка норма права повинна проявлятися як елемент конституційної взаємоузгодженості системи правової поведінки людини та держави [3, 150].

На це звертають увагу і деякі західноєвропейські вчені. Зокрема на думку А. Петерс, «конституціоналізм як ідеологічна основа і водночас мета конституціоналізації ґрунтується не просто

на абстрактному концепті конституції, а на цілком визначеній – так званій «конституціоналістській» її концепції. Остання передбачає наявність Основного закону держави, який встановлює принципи верховенства права, поділу влад (систему «стримувань і противаг»), гарантує захист прав людини, принципи демократії тощо. Винятково такі конституції можуть розглядатися як легітимні та бути змістовним і нормативним підґрунтям конституціоналізації» [12, 250].

Отже, у забезпеченні взаємовпливу конституціоналізму і конституції, яка базується на його принципах, розкривається телеологічна спрямованість процесу конституціоналізації. Навіть більше, будучи операційною складовою філософії реального конституціоналізму, конституціоналізація по суті не може претендувати на власну онтологію в силу того, що її концепт є складовою філософії конституціоналізму і має розглядатися в межах його парадигми. Саме практичний аспект реалізації діалектичного взаємозв'язку між конституцією і реально існуючим (а не декларативним) конституціоналізмом покликана забезпечувати конституціоналізація [19, 75–81]. Як слушно наголошує Г. Арутюнян, «шлях від конституції до конституціоналізму, від бажаного до реального пролягає через конституціоналізацію суспільних відносин» [2, 94].

Таким чином, конституція, конституціоналізм та конституціоналізація є нерозривно пов'язаними між собою явищами, що виявляється в наявності численних онтологічних, гносеологічних та телеологічних зв'язків між ними. Щодо сутності конституціоналізації, вона на нашу думку, виявляється у таких її основних рисах: по-перше, у телеологічній спрямованості на забезпечення практичного аспекту реалізації взаємозв'язку між конституцією і конституціоналізмом; по-друге, в онтологічній приналежності до певної парадигми конституціоналізму, зумовленості її базовими принципами та межами; по-третє, у динамізмі та перманентності дії, що розкриваються в забезпеченні постійного «кругообігу» конституційно-правової матерії, її об'єктивуванні та конкретизації на всіх рівнях та в усіх структурних компонентах правової системи з метою інтеграційного та гармонізаційного впливу на них; та, по-четверте, в обумовленості процесу конституціоналізації факторами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, а також політико-правовими параметрами і соціальним контекстом [19, 75–81].

Щодо правової системи України – питання її конституціоналізації постало на порядку денному одразу ж після прийняття 28 червня 1996 року Конституції України. Основний Закон ознаменував собою важливий етап вітчизняного державотворення, який законодавчо визначив трансформаційний перехід України від тоталітаризму до демократії. Конституція України увібрала в себе передовий досвід розвинутих демократичних країн у сфері конституціоналізму, гуманістичні цінності світової спільноти, чітко визначила баланс між інтересами та потребами держави, суспільства та окремої особистості. І таким чином, як правовий акт вищої юридичної сили, вона виступила правовим фундаментом формування України як демократичної, правової, соціальної держави, стала політико-правовим документом програмного характеру, який націлив українське суспільство, органи державної влади на відповідні демократичні реформи у сфері вітчизняного державотворення.

Важливим фактором стало й те, що новий Основний Закон інституціоналізував нову конструкцію влади, яка ґрунтується на її поділі, чітко окреслив механізм державної влади та повноваження державних органів і органів місцевого самоврядування, конституював демократичні засади правового статусу людини і громадянина, визначив моральні, політичні, економічні та правові орієнтири у сфері регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Конституція виступила фундаментальною основою подальшого розвитку національного законодавства, стала ядром правової системи України, і цим не тільки сприяла і сприяє вирішенню цілого ряду актуальних політико-правових питань життя держави і суспільства, але й ставить ціле коло завдань, пов'язаних з соціально-економічними, політичними, правовими факторами, спрямованими на вирішення цих проблем.

Але прийняття Основного Закону – це тільки початковий етап конституційного будівництва. Надалі має відбуватися реалізація конституційних приписів, коли норми Конституції стануть спонукальним фактором державотворення і сприяють формуванню якісно нових конституційно-правових відносин, інституцій тощо. Інакше кажучи, ці норми мають стати каталізаторами конституціоналізації в Україні державного і суспільного життя [10, 79–87].

Нині проблема конституціоналізації вітчизняної правової системи актуалізується у зв'язку із конституційними змінами – як планованими, так і тими, які нещодавно відбулися. Саме подальший

розвиток конституційних положень переносить питання конституціоналізації із теоретичної в практичну площину.

Адже конституціоналізація вітчизняної правової системи – це ті докорінні зміни національного законодавства, які за своїм характером та масштабністю мають забезпечити модернізацію галузей національного права (перегляд чинного законодавства, скасування нормативних актів, які не відповідають положенням Основного Закону, прийняття нових законів) і правопорядку в Україні (в тому числі, удосконалення системи правоохоронних органів, судової системи, законодавчої техніки та законодавчого процесу тощо), конституційне упорядкування різноманітних сфер суспільного життя і чітке визначення меж повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, підвищення ефективності їх функціонування на основі принципів верховенства права, пріоритетності прав людини, народовладдя, поділу державної влади, раціоналізуванню державного управління, демократичне наповнення змісту суспільних відносин і конституційна регламентація соціальних зв'язків між різноманітними суб'єктами.

Інший аспект конституціоналізації вітчизняної правової системи повинен бути спрямований на забезпечення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших інституцій у визначених Конституцією формально-юридичних рамках. Окрім того, зазначені інституції, спираючись на норми Основного Закону, мають долучитися до роботи, спрямованої на реалізацію положень Конституції, охорону та захист конституційних приписів. Як зазначає з цього приводу Т. Подорожна, проблема конституціоналізації правової системи України має вагомим значення не тільки для вирішення суто наукових завдань, а й для юридичної практичної діяльності, адже право зорієнтоване на забезпечення суспільства спеціальним юридичним інструментарієм, призначеним для досягнення важливих цілей [15, 277].

Послідовна конституціоналізація вітчизняної правової системи і у сфері правотворення, і у сфері практики функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших інституцій має свої особливості, виходячи з особливостей конституційної регламентації та стану вітчизняного законодавства, а також із фактичної практики функціонування цих інститутів. Однак у цілому вона являє собою модернізацію правової системи, коли норми Основного закону пронизують всі її елементи, процес перманентного об'єктивування у законодавстві України і вітчизняній практиці державотворення конституційних правоустановок, ідей та засад, які характеризують демократичність Української держави, сприйняття вітчизняними законодавцями вироблених світовою спільнотою міжнародних стандартів в галузі конституціоналізму.

Важливу роль у конституціоналізації вітчизняної правової системи відіграє наука конституційного права, яка незважаючи на свій відносно молодий вік становлення, увібрала досягнення інших галузевих юридичних наук і не протиставляючи себе їм, розробила і впровадила новітні юридичні технології у практику вітчизняного державотворення, сконцентрувала в собі передовий досвід інших розвинутих країн щодо шляхів демократичного розвитку держави і суспільства, виступає важливим чинником позитивного вирішення проблем сучасного вітчизняного державотворення.

Як зазначає відомий український вчений Ю. Шемшученко, з перших років проголошення незалежності України конституційно-правова наукова думка була спрямована насамперед на створення наукових основ нової Конституції України. У полі зору фахівців цієї галузі виникли проблеми якісно нової організації державної влади на основі її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, парламентаризму, конституційної юстиції, інституту Президента України, місцевого самоврядування, національних меншин, референдумів тощо. А після прийняття Конституції України 1996 року акцент було перенесено на створення наукових основ її безпосередньої реалізації, розвиток системи конституційного права, забезпечення конституційних прав і свобод громадян України [1, 15].

Це не було простим завданням. Ю. Тодика писав з цього приводу, що попередня тоталітарна спрямованість влади, статичний характер держави, який проявлявся, насамперед, у пріоритеті держави над людиною, догматизований підхід до розробки державно-правових проблем не сприяли розробці багатьох актуальних проблем конституційного (державного) права. Та й сама ця галузь права розглядалась не як провідна, а як другорядна. Таке ставлення до конституційного права не подолано до кінця й сьогодні. І це прикро, бо втілення демократії, законності, правопорядку, поваги до прав людини і громадянина, стабільність конституційного ладу починаються з поваги до Конституції, конституційних законів, основних принципів конституційного ладу [20, 19–20].

Проте, незважаючи на всі складнощі представниками науки конституційного права України здійснювалися наукові розробки таких фундаментальних проблематик, як методологія конституційного права, загальна теорія конституційного права, проблем конституціоналізму, джерел конституційного права, теоретичних та практичних питань реалізації положень чинної Конституції України, проблем конституційного ладу України, конституційно-правового статусу людини і громадянина, парламентаризму в Україні, конституційної юстиції, конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції, конституційно-правового статусу Президента України та виконавчої гілки влади, органів прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункової палати, місцевого самоврядування, порівняльного конституційного права, теоретичних та практичних проблем співвідношення міжнародного та національного конституційного права тощо [13, 171 – 172].

Значний поштовх для подальшої конституціоналізації вітчизняної правової системи дала конституційна реформа 2004 року. Вченими-конституціоналістами здійснювався аналіз прийнятого Верховною Радою України 8 грудня 2004 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України», робилися експертні висновки щодо наслідків його впровадження у вітчизняну практику державотворення, піднімалося питання ефективності діяльності органів державної влади відповідно до визначеної Конституцією України форми правління, новим конституційно-правовим статусом Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України тощо.

Сьогодні розпочата конституційна реформа і оголошені Президентом України П. Порошенком у його доповіді «Стратегія 2020» реформи, ставлять перед вітчизняною наукою конституційного права нові стратегічні завдання щодо подальшої конституціоналізації національної правової системи. Перш за все, потребує своєї модернізації чинна Конституція України. В літературі справедливо піднімається питання, що Основний закон України – приклад так званої апелятивної конституції посттоталітарного типу, коли політична риторика перемішується з нормативною і вони взаємно нівелюють одна одну, а конституційні «абстракції» не завжди підкріплено дієвими юридичними гарантіями [18, 15]. Також необхідно здійснювати наукову експертизу цих конституційних модернізацій, передбачити та упередити можливі прорахунки і недоліки як змін до Основного закону, так і нормативних актів, що будуть регулювати й супроводжувати конституційну реформу, пропонувати свої варіанти напрямків реформування державного і суспільного життя в Україні з урахуванням напрацьованих вітчизняними науковцями пропозицій і зарубіжного досвіду регулювання конституційно-правових відносин. Як слушно зазначає з цього приводу А. Селіванов: «Конституційна модернізація ще не стала динамічною частиною життя суспільства. Але саме час замислитися над її сутністю й поступово переходити до осмислення з наукових позицій змістовної спрямованості цього важливого політичного процесу» [16, 22].

Зазначені завдання утруднюються тими обставинами, що українське суспільство сьогодні фактично перебуває у стані громадянської війни, анексовано Автономну Республіку Крим, відбуваються військові дії в Донецькій та Луганській областях, наша країна зіштовхнулася із системною кризою всіх сфер життєдіяльності – економіки, політики, соціокультурної сфери, духовності та ін. Це, у свою чергу, ставить перед наукою конституційного права нові завдання, спрямовані на конституціоналізацію національної правової системи шляхом розширення тематики наукових досліджень. В полі зору вітчизняних науковців-конституціоналістів повинні бути такі проблематики, як вирішення проблеми повернення втрачених територій, конституційно-правовий статус учасників антитерористичної операції, забезпечення прав осіб, що перебувають у зоні АТО, конституційно-правовий статус волонтерів, тимчасових переселенців, статус військовослужбовців інших країн, що приймають участь у бойових діях на території України, статус громадян України, які здійснюють сепаратистські дії тощо, вироблення нових методологічних підходів при характеристиці таких нових суб'єктів конституційно-правових відносин.

Наука конституційного права має обґрунтувати та запропонувати прийняття на законодавчому рівні оптимального варіанту правового регулювання системи заходів підтримки і заохочення благодійної діяльності фізичних і юридичних осіб, які надають допомогу учасникам антитерористичної операції, госпіталям, пораненим воїнам та сім'ям загиблих учасників АТО, біженцям та іншим потерпілим громадянам від військових дій. Невідкладним є також осмислення і наукова оцінка таких явищ, як гібридна війна, роль посередників, процедури обміну полоненими і заручниками, міжнародне співробітництво у питаннях захисту національних інтересів, охорони кордону, гуманітарної допомоги.

Важливим завданням науки конституційного права є і те, що подальша демократизація суспільних відносин вимагає уніфікованих підходів до таких нових правових явищ як здійснення люстрації та «народної люстрації». Підписаний Президентом Закон України «Про очищення влади» передбачає, що цей процес буде багатоаспектним. І дуже важливо, щоб при цьому не порушувалися права осіб, які підпадають під люстрацію.

Формування сучасної доктрини конституційно-правового статусу людини і громадянина є одним із пріоритетних напрямків науки конституційного права, особливо в умовах глобалізації і євроінтеграції України. Світова спільнота напружувала у цій сфері високі міжнародні стандарти, які потребують свого впровадження в українську практику. Тому науці конституційного права потрібно вивчити досвід проведення люстрації в зарубіжних країнах, науково осмислити, узагальнити його і дати всебічну оцінку вітчизняному Закону «Про очищення влади» з точки зору його демократичності і дотримання міжнародних стандартів в галузі прав людини.

Інший аспект цієї проблематики полягає у тому, що під люстрацію підпадають представники судової гілки влади, прокуратури, органів внутрішніх справ, служби безпеки та інших правоохоронних органів, і дуже важливо, щоб здійснювані перетворення не призвели до колапсу діяльності цих органів, паралічу конституційно-правового механізму забезпечення правопорядку в країні і особливо прав і свобод людини і громадянина.

Потребують наукової оцінки з боку вчених-конституціоналістів і такі нові соціально-політичні явища, як майдани та антимайдани, блокування вулиць, захоплення приміщень, застосування сили до політичних, громадських і державних діячів. Вони мають отримати обґрунтовану конституційно-правову оцінку і законодавче вирішення.

Важливим напрямком конституційних досліджень і правового регулювання має бути так звана «антикорупційна компанія». Незважаючи на те, що парламентом України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України прийнято цілу низку нормативних актів (законів, указів, постанов) по протидії корупції, корупція продовжує бути нормою, а не винятком серед політичної, правлячої і економічної еліти. Тому фахівці в галузі конституційного права мають комплексно проаналізувати зарубіжний досвід боротьби з цим ганебним явищем, дати оцінку ефективності чинного вітчизняного законодавства у цій сфері.

Необхідно також науково дослідити і запропонувати шляхи конституційного розв'язання питань, пов'язаних з децентралізацією влади, адміністративно-територіальним поділом України, розподілом повноважень між гілками влади, усуненням двовладдя на місцях, усуненням протиріч між місцевими органами виконавчої влади і місцевим самоврядуванням. Ми повинні констатувати, що практика вітчизняного державотворення засвідчує, що сьогодні в Україні немає реального поділу державної влади на незалежні гілки влади і передусім це стосується судової гілки влади, яка, незважаючи на декларативну незалежність, багато в чому залишається залежною від Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів. Тому зміни до Конституції України в частині правосуддя, що набули чинності 30 вересня 2016 року, спрямовані саме на вирішення цих актуальних завдань конституційного реформування.

Пріоритетним напрямком наукових досліджень вчених-конституціоналістів має бути реформування правоохоронних органів – прокуратури України, вітчизняних органів внутрішніх справ, Служби Безпеки України, які б в результаті модернізації за своїм статусом і формами та методами роботи відповідали викликам часу і міжнародним стандартам функціонування.

Водночас підсумовуючи, важливо наголосити, що в основі цих та інших перетворень, спрямованих на конституціоналізацію правової системи України, має бути людина, її права і свободи як найвища соціальна цінність і щоб виражений в Основному законі України конституційний ідеал відповідав практиці вітчизняного державотворення.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Антологія української юридичної думки: В 10 т. – Т. 10: Юридична наука незалежної України / Упоряд.: В.Ф. Погорілко, І.Б. Усенко, Н.М. Пархоменко; Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Погорілко. – К., 2005.
2. Арутюнян Г. Г. Конституціоналізм: уроки, вызови, гарантії: сб. избр. публ. и выступлений на междунар. форумах, посвященных данной проблематике / Г. Г. Арутюнян. – К.: Логос, 2011. – 308 с.
3. Белов Д. М. Парадигма українського конституціоналізму: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02. / Белов Д. М. – Ужгород, 2012. – 498 с.

4. Вережкина Ю. Ю. Взаимоотношения Конституции и конституционализма в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. / Вережкина Ю.Ю. – М., 2013. – 199 с.
5. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія / За ред. М. О. Баймуратова. – К.: Логос, 2010.
6. Додонов В. М., Ермаков В. Д., Крылов М. А. Большой юридический словарь. – М.: Изд-во «Инфра-М», 2001.
7. Энциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Кобасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010.
8. Конституционное право: Словарь / Отв. ред. В. В. Маклаков. – М.: Юрист, 2001.
9. Кравец И. А. Российская Конституция и конституционализация правового порядка (некоторые вопросы теории и практики) // Журнал российского права. – 2003. – № 11.
10. Марцеляк О. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України / О. Марцеляк // Право України. – 2016. – № 6. – С. 79–87.
11. Пархоменко Н.Н. Конституционность и конституционализация законодательства Украины: теоретические аспекты / Н.Н. Пархоменко // Вестн. Твер. гос. ун-та. Сер. Право. 2012.
12. Петерс А. Правовые системы и процесс конституционализации: новое определение соотношения / А. Петерс // Дайджест публичного права (Институт Макса Планка по зарубежному публичному и международному праву). – 2013. – Вып. 2. – № 2. – С. 239–332.
13. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. – Т. 1 / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006.
14. Подорожная Т. Основная цель конституции – конституционализация правовой системы // Закон и жизнь. – 2013. – № 8/4.
15. Подорожна Т. Загальнотеоретичні аспекти конституціоналізації правової системи України: постановка проблеми // Публічне право. – 2013. – № 3 (11).
16. Селіванов А. Перший етап – складний початок підготовки змін до Конституції України / А. Селіванов // Віче. – 2012. – № 3.
17. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посібник для студентів. – Львів: Астролябія, 2003. – 232 с.
18. Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового конституційного виміру / І. Сліденко // Конституція і конституціоналізм: вибіркові проблеми. – К.: «Купріянова», 2007.
19. Стрельцова О. В. Конституціоналізація правової системи: поняття та сутнісні риси / О.В. Стрельцова // Публічне право. – 2016. – № 1 (21). – С. 75–81.
20. Тодика Ю. Наука конституційного права України на сучасному етапі. Конспект лекції. – Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 1996.

REFERENCES

1. Shemshuchenko, Yu. S., Pohorilko V. F. (Eds.) (2005). *Antolohiia ukrains'koi iurydychnoi dumky* [Anthology of Ukrainian legal thought] (Vol. 10). Kyiv: Pravo.
2. Arutjunjan, G. G. (2011). *Konstitucionalizm: uroki, vyzovy, garantii* [Constitutionalism: Lessons, Challenges, Guarantees]. Kyiv: Logos.
3. Bielov, D. M. (2012). *Paradyhma ukrains'koho konstytutsionalizmu* [Paradigm of Ukrainian Constitutionalism]. Doctor of Law Dissertation. Uzhhorod.
4. Verevkin Ju. Ju. (2013). *Vzaimootnosheniya Konstitucii i konstitucionalizma v Rossii* [Relationship between the Constitution and Constitutionalism in Russia]. Moscow.
5. Voloshyn Yu. O. (2010). Bajmuratova, M.O. (Ed.) *Konstytutsijno-pravove zabezpechennia ievropejs'koi mizhderzhavnoi intehratsii: teoretyko-metodolohichni aspekty* [Constitutional and Legal Support of European Interstate Integration: Theoretical and Methodological Aspects]. Kyiv: Lohos.
6. Dodonov, V. M., Ermakov, V. D., Krylov, M. A. (2001). *Bol'shoj juridicheskij slovar'* [Big legal dictionary]. Moscow: Infra-M.
7. Kobasiuk, V. P., Troshchyn'skyi, Yu. P., Surmin, Yu. V. (Eds.) (2010). *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnogo upravlinnia* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. Kyiv: NADU.
8. Maklakov, V. V. (Ed.) (2001). *Konstitucionnoe pravo: Slovar'* [Constitutional Law: Dictionary]. Moscow: Jurist.
9. Kravec, I. A. (2003). Rossijskaja Konstitucija i konstitucionalizacija pravovogo porjadka (nekotorye voprosy teorii i praktiki) [The Russian Constitution and the Constitutionalization of the Legal Order (some questions of theory and practice)]. *Zhurnal rossijskogo prava* [Journal of Russian Law], 11.
10. Martseliak, O. (2016). Rol' nauky konstytutsijnoho prava v konstytutsionalizatsii pravovoi systemy Ukrainy [The Role of Science in Constitutional Law in the Constitutionalization of the Legal System of Ukraine]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 6.

11. Parhomenko, N. N. (2012). Konstitucionnost' i konstitucionalizacija zakonodatel'stva Ukrainy: teoreticheskie aspekty [Constitutionalism and Constitutionalization of Ukrainian Legislation: Theoretical Aspects]. *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija Pravo* [Bulletin of Tver State University. Series Law].
12. Peters A. (2013). Pravovye sistemy i process konstitucionalizacii: novoe opredelenie sootnosheniya [Legal systems and the process of constitutionalization: a new definition of the relationship]. *Dajdzhest publichnogo prava (Institut Maksa Planka po zarubezhnomu publichnomu i mezhdunarodnomu pravu)* [Digest of Public Law (Max Planck Institute for Foreign Public and International Law)], 2, 2.
13. Pohorilko, V. F., Fedorenko, V. L. (Eds.). (2006). *Konstytutsijne pravo Ukrainy: Akademichnyj kurs* [Constitutional Law of Ukraine: Academic Course] (Vol. 1). Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Yurydychna dumka».
14. Podorozhnaja, T. (2013). Osnovnaja cel' konstitucii – konstitucionalizacija pravovoj systemy [The main purpose of the constitution is the constitutionalization of the legal system]. *Zakon i zhizn'* [Law and life], 8/4.
15. Podorozhna, T. (2013). Zahal'noteoretychni aspekty konstytutsionalizatsii pravovoi systemy Ukrainy: postanovka problemy [General theoretical aspects of the constitutionalization of the legal system of Ukraine: problem statement]. *Publichne pravo [Public law]*, 3 (11).
16. Selivanov, A. (2012). Pershyj etap – skladnyj pochatok pidhotovky zmin do Konstytutsii Ukrainy [The first stage – a difficult beginning of the preparation of amendments to the Constitution of Ukraine]. *Viche [Veche]*, 3.
17. Stetsiuk, P. B. (2003). *Osnovy teorii konstytutsii ta konstytutsionalizmu* [Fundamentals of the theory of constitution and constitutionalism.]. (Part 1). L'viv: Astroliabiia.
18. Slidenko, I. (2007). Problemy spivvidnoshennia iurydychnoi i faktychnoi Konstytutsii Ukrainy z pozytsij svitovoho konstytutsijnoho vymiru [Problems of the correlation of the legal and factual Constitution of Ukraine from the point of view of the world constitutional dimension]. *Konstytutsiia i konstytutsionalizm: vybirkovi problem* [Constitution and Constitutionalism: Selective Problems]. Kyiv: «Kupriianova».
19. Striel'tsova, O. V. (2016). Konstytutsionalizatsiia pravovoi systemy: poniattia ta sutnisni rysy [Constitutionalization of the legal system: concepts and essential features]. *Publichne pravo [Public law]*, 1 (21).
20. Todyka, Yu. (1996). *Nauka konstytutsijnoho prava Ukrainy na suchasnomu etapi. Konspekt leksii* [Science of constitutional law of Ukraine at the present stage. Summary of the lecture]. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law Academy.

Марцеляк О., Стрельцова О. Конституціоналізація правової системи України: сучасні проблеми

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних і практичних аспектів конституціоналізації правової системи України. Констатується неоднозначність у вживанні терміна «конституціоналізація» та обґрунтовується, що для більш повного з'ясування його сутності концепт конституціоналізації має досліджуватись у межах парадигми конституціоналізму, через співвідношення із категоріями «конституціоналізм» та «конституція». Визначається, що конституціоналізація державного і суспільного життя в Україні має здійснюватися через реалізацію конституційних приписів, коли норми Конституції стають спонукальним фактором державотворення і сприяють формуванню якісно нових конституційно-правових норм, відносин, інституцій.

Ключові слова: конституціоналізація, конституціоналізм, конституція, конституційна реформа.

Martseliak O., Streltsova O. Constitutionalization of the Legal System of Ukraine: Current Problems

Abstract. The article deals with theoretical and practical aspects of constitutionalization of the legal system of Ukraine. It can be stated that ambiguity in the use of the term “constitutionalization” and identifying this concept with a number of others. For a better understanding of its nature the concept of “constitutionalization” shall be explored within the paradigm of constitutionalism, through relationship with the categories of “constitutionalism” and “constitution”. However, constitutionalization in Ukraine of state and public life there must be the implementation of constitutional provisions, when the provisions of the Constitution are causative factor in the state and contribute to the formation of a qualitatively new constitutional-legal norms, relations, institutions.

Key-words: Constitutionalization, Constitutionalism, Constitution, Constitution reform.